

พันธกรรมพื้นบ้าน : ศักยภาพแห่งการอยู่รอด

ทรัพยากรพันธกรรมนับเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่ายิ่งต่อสังคม อีกทั้งมีความเกี่ยวข้องกับมิติด้านอื่นๆ ของสังคม ไม่ว่าจะเป็นด้านวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ภูมิปัญญา ไปจนถึงระบบเศรษฐกิจของสังคม สำหรับสังคมไทยแล้วแทบจะกล่าวได้ว่าความหลากหลายของทรัพยากรพันธกรรมมีความสัมพันธ์ยิ่งยวดกับมิติทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมาก เนื่องจากทรัพยากรพันธกรรมเป็นปัจจัยที่สำคัญ

ต่อการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพของชุมชน ในขณะที่เดียวกันความหลากหลายทางวัฒนธรรม ทั้งในเรื่องภาษา ความรู้ พิธีกรรม วัฒนธรรมการผลิตการบริโภค รวมถึงระบบเศรษฐกิจเพื่อการพึ่งตนเองของกลุ่มชุมชนชาติพันธุ์ต่างๆ เป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงอยู่ของทรัพยากรพันธกรรม แต่ที่ผ่านมาเพราะการพัฒนาอย่างรวดเร็วผิดพลาดทำให้ความสัมพันธ์เหล่านี้กำลังถูกทำลายลงไปทุกที เห็นได้จากการสูญหายไปของความหลากหลายทางพันธกรรม เช่น ข้าว ผักพื้นบ้าน ไม้ผล ไม้ยืนต้นและสัตว์พื้นบ้าน เกิดความเสื่อมถอยของภูมิปัญญาดั้งเดิม ทำให้ชุมชนท้องถิ่นถูกลดบทบาทในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติลง กลายเป็นเพียงผู้รับใช้ ลูกจ้างของกลุ่มทุน นอกจากนี้การลงทุนในข้อตกลงระหว่างประเทศหลายฉบับของรัฐก็ส่งผลกระทบต่อสิทธิในการจัดการทรัพยากรพันธกรรมของชุมชนท้องถิ่น

ความหลากหลายของพันธุ์ข้าวพื้นบ้านไทยนับว่าเป็นความหลากหลายทางด้านพันธกรรมลักษณะดีบางอย่างในพันธุ์ข้าวพื้นบ้าน เช่น ความต้านทานต่อโรคและแมลงศัตรูพืช คุณภาพเมล็ดหรือความทนทานต่อสภาพแวดล้อม เป็นฐานพันธกรรมที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อชุมชนและสามารถนำมาปรับปรุงพันธุ์ข้าวให้ได้พันธุ์ดีในอนาคต ถ้าพันธุ์ข้าวพื้นบ้านที่มีคุณภาพดีสูญพันธุ์ไปก็ย่อมกระทบต่อชุมชนและไม่สามารถสร้างพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพดีตรงตามความต้องการ ปัจจุบันพันธุ์ข้าวพื้นบ้านมีแนวโน้มว่าจะลดจำนวนลงด้วยสาเหตุหลายประการ ตั้งแต่การส่งเสริมของภาครัฐที่เน้นให้เกษตรกรปลูกข้าวพันธุ์ดีที่พัฒนาขึ้น ความนิยมของผู้บริโภคที่จำกัดอยู่เพียงข้าวไม่กี่ชนิดพันธุ์ สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้พันธุ์ข้าวพื้นบ้านบางพันธุ์ปรับตัวไม่ได้ รวมทั้งการที่เกษตรกรส่วนหนึ่งที่ไม่ให้ความสำคัญกับการผลิตเชิงการค้ามากยิ่งขึ้น ฐานะของเกษตรกรก็ยิ่งจะถูกปรับเปลี่ยนไปเป็นเพียงแรงงานด้านการผลิต ไม่มีอิสระในการผลิตและการรักษาความหลากหลายในไร่นาด้วยแล้ว ก็ยิ่งทำให้น่าเป็นห่วงว่าในอนาคตพันธุ์ข้าวพื้นบ้านของไทยจะหลงเหลืออยู่รวมถึงวิถีชีวิตของเกษตรกรก็ต้องเปลี่ยนไป

แต่ยังมีเกษตรกรหัวก้าวหน้าส่วนหนึ่งทั้งในระดับปัจเจกและระดับกลุ่ม ทำการอนุรักษ์ พัฒนา และปรับปรุงพันธกรรมพื้นบ้าน ด้วยการรวบรวมสายพันธุ์ข้าวพื้นบ้านหลากสายพันธุ์มาปลูก เพื่อศึกษา

คุณลักษณะประจำพันธุ์ เปรียบเทียบความแตกต่างของแต่ละสายพันธุ์ หาพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับพื้นที่ พัฒนาสายพันธุ์ให้มีความนิ่ง ความบริสุทธิ์ รวมถึงทำการผสมพันธุ์ข้าวด้วยตนเอง เกิดเป็นสายพันธุ์ใหม่ๆที่มีลักษณะตรงตามความต้องการของเจ้าของ สามารถแก้ปัญหาจากลักษณะด้อยของสายพันธุ์ได้ เช่น ข้าวพันธุ์หวัน 1 ที่ลำต้นมีความแข็งแรงขึ้น รวมถึงมีรสชาติที่นุ่ม อร่อยอีกด้วย

ข้าวพื้นบ้านยังถูกปลูกอนุรักษ์โดยเกษตรกรซึ่งมีทุกคนที่มีความสนใจเป็นพิเศษที่ปลูกข้าวพื้นบ้านไว้หลายสิบสายพันธุ์และการปลูกที่เป็นการสร้างการเรียนรู้ผ่านแปลงนารวม เพื่อศึกษาลักษณะของข้าวร่วมกันก่อน แล้วจึงให้สมาชิกกลุ่มเลือกสายพันธุ์ข้าวที่ตนเองชอบ มีความเหมาะสมกับนาของตนเอง เนื่องจากข้าวพื้นบ้านนั้นมีทั้งข้าวเบา ข้าวกลาง ข้าวหนัก รวมถึงมีลักษณะนิเวศในการปลูกที่แตกต่างกัน ทั้งข้าวที่ลุ่ม ข้าวที่ดอน เป็นต้น แต่แต่ละบุคคลที่เลือกพันธุ์ข้าวไปจะเป็นผู้รับผิดชอบในการดูแลอนุรักษ์ ศึกษารายละเอียดของสายพันธุ์นั้นๆอย่างลึกซึ้งและขยายผลให้พันธุ์ข้าวมีการปลูกเพิ่มเติม ซึ่งก็เป็นการสร้างความรู้ให้กับเกษตรกรในเรื่องข้าว รวมถึงยังเป็นการสร้างความหลากหลายของสายพันธุ์ข้าวในระดับกลุ่มที่จะไม่เป็นการสร้างภาระให้กับเกษตรกรแต่ละบุคคลมากเกินไป

การมีพันธุ์กรรมหลากหลายยังสามารถทำให้เกษตรกรในแต่ละท้องถิ่นเลือกพันธุ์กรรมที่เหมาะสมกับพื้นที่ได้ อย่างในภาคใต้มีการสร้างสวนผสมผสานที่เรียกว่า สวนผสม ซึ่งมีลักษณะกึ่งสวนป่า มีการปลูกพืชหลากหลายชนิด ทั้งไม้ผล ไม้ยืนต้น รวมถึงพืชผักพื้นบ้านอีกหลายชนิด เช่น เงาะ ทุเรียน มังคุด สะตอ จำปาตะ ลองกอง ผักเหมียง ผักหวาน หมาก มะพร้าว ลูกเหียง ผักกูด กล้วย และสมุนไพร์ เป็นต้น ตามระดับความสูงที่แตกต่างกันซึ่งพืชเหล่านี้จะอาศัยเกื้อกูลกันตามธรรมชาติ ช่วยให้ไม่มีโรคแมลงรบกวน แถมยังเป็นการรักษาสมดุลของธรรมชาติอีกด้วย

แม้กระทั่งสวนผลไม้ที่ในปัจจุบันได้เปลี่ยนเป็นสายพันธุ์ใหม่ที่ตอบสนองต่อตลาดมากยิ่งขึ้น ให้ผลผลิตในปริมาณที่สูง เป็นที่นิยมของผู้คน ส่งผลให้ไม้ผลพื้นบ้านที่เคยมีอยู่หลากหลายถูกโค่นทำลายไปเป็นจำนวนมาก อย่างเช่นทุเรียนพื้นบ้านที่เคยมีหลายสายพันธุ์ แต่ปัจจุบันกลับเหลือเพียงพันธุ์หมอนทอง ก้านยาว ชะนี ในการผลิตต้องให้ปุ๋ย สารเคมี ในปริมาณที่สูง โรคแมลงรบกวนมาก แถมราคายังตกต่ำ

ทุกปีเนื่องจากผลผลิตเกินความต้องการของตลาด แต่ยังมีเกษตรกรอีกหลายรายที่ยังคงผูกพันอยู่กับไม้ผลพื้นบ้านอย่างสวนทุเรียนละอองฟ้าที่มีทุเรียนสายพันธุ์พื้นบ้านกว่า 50 สายพันธุ์ เช่น พันธุ์ละอองฟ้า พันธุ์หลวง พันธุ์กระดุม พันธุ์ทองหยิบ พันธุ์ทองหยอด เป็นต้น ซึ่งระยะในการสุกของแต่ละสายพันธุ์จะไม่เท่ากัน ทั้งนี้ทุเรียนพื้นบ้านยังมีความทนทานสูง มีกลิ่น รสชาติที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว แถมยังเป็นที่ความสนใจของคนปลูกอีกต่างหาก

การอนุรักษ์ความหลากหลายของพันธุ์กรรมพื้นบ้านถือเป็นการอนุรักษ์ฐานอาหารของชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งเกิดจากพืช ผัก ผลไม้พื้นบ้านมีการให้ผลผลิตในช่วงเวลาที่แตกต่างกันจึงทำให้มีอาหารบริโภคตลอดทั้งปีและยังนำไปสู่ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ เนื่องจากเป็นปัจจัยการผลิตที่สร้างให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ เกษตรกรสามารถเป็นเจ้าของพันธุ์กรรม สามารถพัฒนาและปรับปรุงพันธุ์ให้เหมาะสม รวมทั้งสามารถแลกเปลี่ยนพันธุ์และองค์ความรู้ ทั้งภายในชุมชน

ชุมชนข้างเคียง รวมถึงการสร้างเครือข่ายด้านเกษตรกรรม ตลอดจนสามารถส่งต่อเป็นมรดกให้กับคนรุ่นหลังได้ ซึ่งแตกต่างจากพันธุ์ที่ต้องนำเข้าจากภายนอกที่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการจัดหาและไม่สามารถเป็นเจ้าของได้เนื่องจากมีข้อบังคับด้านทรัพย์สินทางปัญญา อีกทั้งพันธุ์กรรมที่ผ่านการปรับปรุงจากบริษัทมักเป็นพันธุ์ที่ต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตอย่างอื่นเป็นจำนวนมากทั้งปุ๋ยและสารเคมีเกษตร สิ่งเหล่านี้เกษตรกรไม่สามารถผลิตเองได้ต้องหาซื้อมาทั้งหมดเกิดเป็นภาระและไม่สร้างภาวะการพึ่งตนเองของเกษตรกร

พันธุ์กรรมพื้นบ้านที่หลากหลายยังเอื้ออำนวยให้เกษตรกรสามารถจัดสรรแรงงานในการผลิตได้อย่างเหมาะสม เช่น การปลูกข้าวพื้นบ้านที่หลากหลายในแปลงนาจะทำให้ชาวนาไม่ต้องทุ่มเทแรงงานไปในช่วงใดช่วงหนึ่งเป็นพิเศษ เพราะข้าวพื้นบ้านมีอายุการเก็บเกี่ยวที่ลดหลั่นกันไป ตั้งแต่ข้าวเบาที่อายุสั้น ข้าวกลาง ไปจนถึงข้าวหนักที่มีอายุตั้งแต่ปลูกจนเก็บเกี่ยวนาน เมื่อเกษตรกรปลูกข้าวพื้นบ้านพร้อมกันหลายสายพันธุ์ ทำให้ทยอยเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ สามารถใช้เพียงแรงงานในครอบครัวไม่ต้องไปจ้างแรงงานภายนอกเหมือนการปลูกข้าวที่รัฐส่งเสริมเพียงพันธุ์เดียวเหมือนในปัจจุบัน รวมทั้งพันธุ์กรรมพื้นบ้านส่วนมากไม่ว่าจะเป็นฝัก ผลไม้ หรือสัตว์ ล้วนไม่ต้องการการดูแลมากนัก ส่วนใหญ่มีความสามารถในการต้านทานโรค ไม่จำเป็นต้องใช้สารเคมีชนิดต่างๆ และสามารถอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสมได้ดีกว่าพันธุ์จากภายนอก เป็นการลดภาระของเกษตรกรทั้งด้านแรงงานและด้านค่าใช้จ่ายของการผลิตได้อีกทางหนึ่งด้วย

การที่เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองด้านพันธุ์กรรมนับเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการสร้างความยั่งยืนในการผลิต ทั้งด้านการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต การจัดสรรแรงงานการผลิต การสร้างความสามารถในการพัฒนาองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับระบบการผลิต การลดค่าใช้จ่ายด้านพันธุ์ การจ้างแรงงาน และลดค่าใช้จ่ายในปัจจัยการผลิตอื่นๆ อันเป็นสิ่งสำคัญนำไปสู่ความกรรมยั่งยืนในอนาคต

พันธุ์กรรมพื้นบ้านเป็นพันธุ์ที่ผ่านการปรับตัวในระบบนิเวศจนสามารถอยู่ร่วมกับสิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ได้อย่างเหมาะสม ซึ่งต่างจากพันธุ์กรรมดัดแปลงซึ่งมีแนวโน้มการคุกคามต่อความสมดุลของระบบนิเวศ ประกอบกับพันธุ์กรรมพื้นบ้านเป็นพันธุ์ที่ไม่ต้องอาศัยสารสังเคราะห์จากภายนอกมาใช้ในการผลิต ทำให้ในระบบการผลิตไม่มีสิ่งเหล่านี้ตกค้างอันจะไปส่งผลให้เกิดความเสื่อมโทรมของ

สิ่งแวดล้อม ซึ่งจะย้อนกลับมาส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตได้ในที่สุด เช่น การปลูกผักพื้นบ้านทำให้เกษตรกรไม่ต้องใช้ปุ๋ยและสารเคมีเกษตร ทำให้ไม่มีสารเคมีลงไปทำลายคุณภาพของดินที่เพาะปลูก เมื่อดินอุดมสมบูรณ์ดีก็จะส่งผลให้เกษตรกรสามารถปลูกผักได้ผลดี

นอกจากยังเป็นการช่วยอนุรักษ์ความหลากหลายในระบบนิเวศ เนื่องจากความหลากหลายของพันธุ์พืชพื้นบ้าน จะไปเกื้อกูลต่อห่วงโซ่อาหารและการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิตหลากหลายชนิดในธรรมชาติ เช่น การปลูกพืชหลังนา เป็นการสร้างความหลากหลายให้กับระบบนิเวศ ทั้งยังช่วยลดการกระจายของโรคและแมลงศัตรูพืช

การมีพันธุ์กรรมที่หลากหลายจะช่วยให้เกษตรกรมีองค์ความรู้ มีปัจจัยในการผลิตในมือตนเอง มีศักยภาพมากขึ้นในการรับมือกับภาวะวิกฤติที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และจะสร้างความภาคภูมิใจในศักดิ์ศรีของตนเองในฐานะผู้ผลิตอาหารเลี้ยงชุมชน

